

Wetenschap en het heilige

Aloude wijsheid in een veranderende wereld

– Ravi Ravindra

Ravi Ravindra herinnert ons eraan dat sommige van de beste wetenschappers de wetenschap altijd benaderd hebben als een heilige activiteit die, in de woorden van Einstein, ‘de geheimen van het Aloude’ zouden kunnen opleveren. Alhoewel wetenschap en spiritualiteit vaak gezien worden als onverenigbaar, wijst Ravindra erop dat wij allemaal beide soorten vragen hebben. Wij willen allemaal weten waarom en hoe dingen gebeuren in de wereld, maar wij hebben ook vragen over de betekenis en het doel van ons leven. Wat vertelt wetenschappelijke kennis mij over mezelf? Over mijn plaats in de kosmos? Over de zin van mijn bestaan?

Ravindra, die geboren en opgegroeid is in India, is gevoed door traditionele wijsheid en de inzichten van de wijzen van de wereld. Hij heeft ook vele jaren in het westen gewoond en religie en natuurkunde gedoceerd. Daardoor kan hij een zeldzaam integrerende visie geven over onderwerpen als:

- Waarneming in yoga en fysica
- De morele verantwoordelijkheid van de wetenschap
- Wetenschap als een spiritueel pad
- Het genezen van de ziel: waarheid, liefde en God.

Ravindra herinnert ons eraan dat de transformatie van ons bewustzijn noodzakelijk is om juiste en heilige actie te ondernemen. Wetenschap en technologie geven veel macht, maar deze macht leidt op den duur tot geweld, tenzij ze aangewend wordt met wijsheid en mededogen.

‘Wij zijn allemaal een kunstenaar van ons eigen leven’, zegt hij. ‘Te beginnen met het ruwe materiaal van ons zelf, vormen wij iets dat overeenkomt met onze aspiraties, ons begrip, onze vaardigheden en gevoeligheid... Dit transformerende werk is opgelegd pandoer van ons menselijk bestaan.’ Met dit welsprekende en toegankelijke boek reikt hij ons het gereedschap aan om daaraan te beginnen.

Dit boek is een belangrijke bijdrage aan het belangrijkste ideeëngoed van onze tijd: de juiste werkrelatie tussen wetenschap en religie.

Huston Smith, schrijver van *Why Religion Matters* en *Beyond the Post-Modern Mind* schrijft: “Dr. Ravi Ravindra is een wijze en bedachtzame man. Hij legt uit hoe wij westerlingen, ondanks onze goede wil, wetenschap en technologie, in de spreekwoordelijke puree zitten waar het ‘t samenbrengen van onze kijk op de wereld met die van de rest van de wereld betreft... Dit is een diepgaand en buitengewoon waardevol boek, één dat veel aandacht verdient, vooral van mensen in machtsposities die kunnen bijdragen aan het veranderen van de maatschappij.”

Ravi Ravindra, *Science and the Sacred - Eternal Wisdom in a Changing World* (revised and abridged edition), Quest 2002, ISBN 0835608204, prijs €23,00.

In een Soefi-verhaal ontmoette Jezus, de zoon van Maria, een oude man op een berg, die in de open lucht leefde zonder beschutting tegen hitte en koude. 'Waarom bouwt u geen huis?' vroeg Jezus hem. 'O Geest van God', antwoordde de oude man, 'profeten vóór u voorspelden dat ik slechts zevenhonderd jaar zou leven; daarom is het niet de moeite waard me te gaan vestigen.'

Ravi Ravindra, Ph.D., is onlangs met emeritaat gegaan als professor in de vergelijkende godsdienstwetenschappen en adjunct-professor in de natuurkunde aan Dalhousie Universiteit in Halifax, Nova Scotia. Hij is de auteur van *Krishna-murti: Two Birds on One Tree* en *The Yoga of Christ*. Dit artikel is het eerste hoofdstuk van *Wetenschap en het heilige* (Science and the Sacred)

Dit verhaal, verteld door Safuri, een vijftiende eeuwse schrijver, herinnert ons er nog eens terdege aan dat tijd en verandering uiterst betrekkelijke aangelegenheden zijn. Voor de oude man op de berg waren zevenhonderd jaar maar zo kort, terwijl voor ons moderne mensen zeven jaar al zo lang zou zijn. Misschien had de oude man uitzicht op een eeuwigdurende eeuwigheid, waardoor alles wat tijd aangaat geminimaliseerd wordt, hoe duurzaam of waardevol ook. Aan de andere kant meten wij in het algemeen een tijdsperiode af aan het aantal veranderingen die deze vullen. Wij beoordelen zelfs de eeuwigheid in termen van interessante veranderingen in de tijd. Wij durven het eeuwige leven te wensen terwijl zelfs een zondagmiddag ons te langzaam voorbijgaat!

Maar misschien had de oude man in het verhaal de aard van de *eeuwigheid* in tegenstelling met *tijd* verkeerd begrepen. Misschien zag hij het eeuwige leven als een leven van eindeloze duur, als tijd die eeuwig duurt, eerder dan als een staat van zijn in tijd die vergezeld gaat van de eigenschappen waarneming en liefde. Het is de moeite waard enige tijd het begrip eeuwigheid te overdenken. *Eeuwigheid* – men kan het woord nauwelijks uitspreken zonder verwondering, bespiegeling en innerlijk zwijgen. Wanneer onze contemplatie zich verdiept en onze gedachten rijper worden, is het de eeuwigheid die serieuze mensen interesseert. Toch is het verleidelijk om in termen van tijd te spreken, zelfs met betrekking tot eeuwigheid.

De slotpagina's van Herman Hesse's roman *Steppenwolf* bevatten de volgende dialoog:

'Tijd en de wereld, geld en macht horen bij de onbelangrijke en oppervlakkige mensen. De rest, de werkelijke mens, bezit niets. Niets anders dan de dood.'

'Anders helemaal niets.'

'Jawel, de eeuwigheid.'

'Je bedoelt de naam en faam bij het nageslacht?'

'Nee, wolfje, niet de roem – heeft die dan een waarde? En denk je dan dat alle ware en werkelijke mensen beroemd geworden zijn en bekend bij het nageslacht?'

'Nee, natuurlijk niet.'

*'Dan is het dus niet de roem. Roem in die zin bestaat alleen voor de schoolmeesters. De roem is het niet, o nee! Maar dat wat ik eeuwigheid noem. De vromen noemen het het rijk Gods. Ik zeg tegen mezelf: wij allemaal, wij die teveel eisen, wij met het verlangen, met de dimensie te veel, zouden helemaal niet kunnen leven als er buiten de lucht van deze wereld ook niet nog een andere lucht was om in te ademen, als er buiten de tijd ook nog niet de eeuwigheid bestond, en die is het rijk van waarheid.'*¹

In deze passage wordt geduid op twee verschillende noties van eeuwigheid. De ene is een voortdurend doorgaan in de tijd; deze eeuwigheid betekent altijd, eindeloos, zonder een breuk in de tijd, onophoudelijk, eeuwigdurend. Het is wezenlijk een lineaire notie waarin de variabele tijd een kwantitatieve uitbreiding is van oneindigheid. Dit is het gebruikelijke begrip van het woord, geestig uitgedrukt in een populair kookboek als 'de eeuwigheid: twee mensen en een ham!'

Het denken kan het tijdloze niet kennen; het is niet iets dat je je nog verder eigen kunt maken, iets dat je nog kunt bereiken. Het is een zijns-toestand waarin gedachte of tijd niet bestaat.

In de tweede notie, anders dan in de eerste, bestaat er een kwalitatief verschil tussen *tijd* en *eeuwigheid*. *Eeuwig* is dus *tijdloos*, niet in de zin dat het voorkomt in

nul tijd, onmiddellijk, maar veeleer in de zin dat het betrekking heeft op een dimensie van zijn (waartoe ook bewustzijn en waarneming behoren) buiten die van de tijd. Deze eeuwigheid is een eigenschap van het zijn, maar het is niet echt een begrip, eenvoudigweg omdat het denkvermogen alleen in tijd functioneert. Men kan niet *denken* over eeuwigheid of tijdloosheid – zoals Kant lang geleden al aangaf, en zoals vele anderen lang voor hem gedaan hebben. Jiddu Krishnamurti (*Commentaries on Living 233*) heeft terecht gezegd: *'Het denken kan het tijdloze niet kennen; het is niet iets dat je je nog verder eigen kunt maken, iets dat je nog kunt bereiken. Het is een zijns-toestand waarin gedachte of tijd niet bestaat.'*

Eeuwigdurend en *tijdloos* zijn twee begrippen van wat *eeuwig* is; en zij liggen in verschillende ervaringsferen. *Eeuwigdurend* is niet *tijdloos*. Alles wat *eeuwigdurend* is, ligt nog binnen de tweedeling eindig-oneindig, terwijl *tijdloosheid* deze tegenstelling overstijgt, want de categorie *tijd* is er niet op van toepassing (Ravindra, *'Is het eeuwige eeuwigdurend?'*).

Aloude wijsheid

Waarom zijn wij überhaupt geïnteresseerd in aloude wijsheid? Is onze interesse grotendeels oudheidkundig? Of chauvinistisch? Is iets alleen maar of grotendeels waar omdat het aloud is? Ongetwijfeld werden grote waarheden geformuleerd in aloude tijden en op vele plaatsen. Maar natuurlijk kunnen grote waarheden ook nu of in de toekomst verkondigd worden.

Je voor te stellen, op basis van een of andere theorie van tijdcycli of *yuga's* of openbaring, dat er geen nieuwe openbaring of een nieuwe manifestatie van goddelijkheid of nog meer diepzinnige waarheidsformuleringen kunnen zijn, is het stellen van ongewenste beperkingen aan de creatieve uitingen van de Heilige Geest. Het feit dat de meeste volgelingen van grote religies en grote profeten zich gedragen hebben alsof er zulke beperkingen waren aan de Heilige Geest is een uiting van een gewone menselijke mentaliteit, die een gegeven vorm van

de Waarheid wil bezitten – ondanks de aanwezigheid van grote wijsheid te allen tijde.

Als wij spreken over de ‘aloude wijsheid’ hoeft de nadruk niet te liggen op het woord ‘aloud’. Natuurlijk bieden waarheden die de tand des tijds doorstaan hebben zich als het ware van nature aan. Telkens opnieuw worden, in variërende vormen en met verschuiving van de nadruk, bepaalde waarheden opnieuw ontdekt en neergezet. Bijvoorbeeld, de waarheid dat de voorname werkende principes in de wereld, tenminste op het menselijk niveau, angst en begeerte zijn, is al vele malen opgemerkt en vastgesteld door grote leraren. Elke keer ligt de nadruk ietsje anders. Soms zegt men dat de wortel van ons innerlijk en uiterlijk lijden onze angsten en begeerten zijn; soms zegt men dat juist die entiteit die wij ‘mijzelf’ noemen, samengesteld is uit onze angsten en begeerten; soms wordt ons lager zelf of zelfwil of ego hiermee geïdentificeerd, ter onderscheiding van het echte ‘ik’ of Atman of Zelf. Maar hoe dan ook, het feit dat wij door angst en begeerte gedreven worden blijft. Het is een blijvende waarheid over onszelf; het is een eeuwige waarheid, in één van de betekenissen van dat woord zoals hierboven besproken.

Hoezeer de wereld ook verandert, de waarheid over angst en begeerte blijft, eenvoudigweg omdat het verwijst naar het kosmologische niveau van de wereld, onze wereld, en de psychologische samenhang ervan verschaft. Hoeveel versnelde en wonderbaarlijke veranderingen er ook tot stand komen en zonder twijfel nog zullen plaatsvinden op wetenschappelijk, technologisch en sociologisch gebied, toch blijft deze waarheid over onszelf overeind. Wanneer er op ons, de hooggeleerden en vernieuwers onder ons of de niet-zo geletterden en degenen die minder bij de tijd zijn, een beroep gedaan wordt, of wanneer wij zelfs gedwongen worden om serieus naar onszelf te kijken, dan zien wij deze waarheid. Het doet er niet toe of onze wetenschappelijke paradigma’s gebaseerd zijn op Newton, op Einstein, op ho-

logrammen of wat dan ook – deze waarheid verandert niet; zij bepaalt onze wereld en het onderliggende principe van hoe die wereld werkt.

Wat ook niet verandert is ons verlangen om bevrijd te worden van onze angsten en begeerten – vaak heel vaag aanvoeld, af en toe sterker en zelden opgenomen als een praktisch project. Wij weten niet wat er nog meer kan bestaan, buiten dit; wij klampen ons vast aan de zekerheid van deze kust uit vrees dat er geen andere oever bestaat. Juist op deze oever lopen wij op en neer, terwijl we nu en dan een steentje oprapen om het te onderzoeken en nu en dan een paradigma veranderen.

Klaarblijkelijk is er niets mis met deze oever op zich; ook zij is noodzakelijk. Er is niets mis met het plezier dat men haalt uit het wisselende wetenschappelijke en technologische wereldbeeld; juist deze wereld is tenslotte de wereld van actie. Maar de vraag doet zich voor: op welk zijnsniveau – dat wil zeggen, met welke graad van vrijheid van angst en begeerte – onderhoudt men betrekkingen met de wereld en haar gevarieerde en wonderbaarlijke activiteiten? Al deze activiteiten – wetenschappelijk, artistiek, sociaal en anderszins – weerspiegelen ons zijnsniveau, onze angsten en middelen ter bescherming, onze begeerten en middelen ter bevrediging. Maar net als Steppenwolf, ‘hebben sommigen van ons een dimensie te veel’, een dimensie die niet in tegenstelling is met, maar anders is dan die van tijd en actie, de dimensie van eeuwigheid en wezen.

’s Mensen nieuwsgierigheid doorzoekt verleden en toekomst

En klampt zich vast aan die dimensie.

Maar het snijpunt van het tijdeloze met de tijd

Waar te nemen is een bezigheid voor de heilige –

Geen bezigheid eigenlijk, maar iets gegeven

En genomen, in een levenslang sterven in liefde,

Vurigheid en zaveloosheid en zelfovergave.

Voor de meesten van ons is er slechts het aandachtsloze

Ogenblik, het ogenblik binnen en buiten de tijd,

De verstrooide bui, verloren in een bundel zonlicht,

De wilde tijd ongezien, of de winterbliksem

Of de waterval, of muziek zo diep gehoord

Dat zij geheel niet werd gehoord, maar jij bent de muziek

Zolang zij duurt. Dat zijn enkel wenken en gissingen,

Wenken gevolgd door gissingen; en de rest

Is gebed, aandacht, discipline, denken en actie.

(T.S.Eliot, "The Dry Salvages")²

Dat waar wijsheid zich voornamelijk mee bezighoudt, wijsheid die zelf tijdloos is, maar die er al was vanaf aloude tijden, is het kruispunt van het tijdloze met de tijd. Het staat niet diametraal tegenover tijd of de dingen van tijd. Zoals de Maitri Oepanishad (6.15) bondig zegt, 'Er zijn in feite twee vormen van Brahman (de Uitgestrektheid en het Werkelijke), Kala (tijd) en Akala (tijdloosheid)'. Wijsheid gaat over vrijheid van de houdgreep van de tijd, van de conditioneringen van het verleden en de inbeeldingen van de toekomst. In die zijnstoestand kan men vrij en fris handelen in de tijd, en zien dat, zoals gezegd wordt, nirvana *kalavimukta* is: nirvana is vrij zijn van de tijd. Aldus handelt wijsheid, aloud of modern of toekomstig, in de tijd om bij de transformatie te helpen van iedereen die verlangt en in staat en bereid is de prijs te betalen, zodat men in de tijd kan handelen terwijl men verankerd is in de eeuwigheid. De blauwe god van de geheimzinnige uitgestrektheid, soms Krishna genoemd, bedrijft de liefde met de bleke Radha van de tijd; en bevrucht haar met veelvoudigheid en versiert haar met wonderbaarlijke versierselen!

Wij kunnen gemakkelijk inzien waarom zoveel van de spirituele tradities, die vanzelfsprekend gaan over wijsheid, zoveel nadruk leggen op het aandacht schenken aan het huidige moment, aan in het hier en nu zijn. 'Nu' is het kruispunt van tijd en eeuwigheid. 'Wanneer we eeuwigheid opvatten

als betekenend: niet oneindige tijdelijke duur maar tijdloosheid, dan behoort eeuwig leven aan diegenen die in het nu leven' (Wittgenstein, propositie 6.4311). In de praktijk ziet men de moeilijkheid van in het heden te blijven, het eeuwige nu, tegenover de sterke impuls van de tijd. Het grootste wapen dat Mara (de dodelijke verleider) in zijn strijd bezit met ieder die wil ontwaken uit de hypnotische slaap waarin wij allen leven met vrezen en begeeren, is tijd als een tijdelijke macht en de betoverende inbeeldingen die ons wegvouren van het nu en het werkelijke. Een dialoog tussen een monnik en een Zenmeester illustreert dit idee:

Monnik: is er een speciale manier om in het Tao te werken?

Meester: ja, die is er.

Monnik: welke is dat?

Meester: wanneer men honger heeft, eet men; wanneer men vermoeid is, slaapt men.

Monnik: dat doet iedereen; is hun weg dezelfde als de uwe?

Meester: het is niet dezelfde.

Monnik: waarom niet?

Meester: wanneer zij eten, eten zij niet alleen, maar zij weven allerlei inbeeldingen. Wanneer zij slapen, geven zij vrije loop aan duizend ijdele gedachten. Daarom is hun weg niet mijn weg.

Een veranderende wereld

Wij leven nu in een tijdsgewricht van grote kansen; het is moeilijk om kortzichtige standpunten te blijven koesteren. Je moet toch wel behoorlijk onontvankelijk en onzeker zijn in deze tijd, nu we met zijn allen in de wereld leven als in één groot dorp, om niet te zien dat er andere grote culturen bestaan. We worden geconfronteerd met andere religies, met andere soorten muziek, met andere visuele gevoeligheden, met andere manieren van denken – die allemaal heel verschillend zijn van die waaraan wij gewend zijn. Sommige zijn totaal anders, andere slechts gedeeltelijk. Bij sommige worden dezelfde vragen gesteld maar met onverwachte nadruk; bij andere worden volkomen andere vragen opgewor-

pen. Sommige mensen, opgegroeid in andere culturen, vragen zich af waarom wij in beslag genomen worden door de vragen die wij stellen en de praktijken die wij uitoefenen.

Op kleinere schaal heeft deze variatie natuurlijk altijd bestaan. Er waren andere volkeren, vele veel intelligenter en serieuzer dan wijzelf, wiens zorgen en idealen anders zijn geweest dan die van ons. Toch is onze naaste omgeving, voor velen van ons althans, behoorlijk wat groter geworden, waardoor wij in contact komen met diverse manieren van in de wereld staan en met andere gezichtspunten die gevormd zijn door verschillende omgevingen, geschiedenissen, talen en tradities. Om die reden is een fundamenteel en radicaal zelf-onderzoek meer noodzakelijk en misschien iets gemakkelijker.

Wanneer wij diegenen die anders zijn dan wij niet afdoen als stom, ongevoelig, verblind of verdoemd, kan onze culturele en religieuze zelfverbanning misschien alleen verklaard worden door onze eigen onwetendheid – door een overtuigd zijn dat wij al in het bezit zijn van de ultieme waarheid of de weg daarheen, of omdat we er geen energie in willen stoppen en omdat we niet echt de wens hebben om onze eigen cultuur en daarmee onszelf te onderzoeken en te leren begrijpen. Want wij kunnen onszelf nauwelijks leren kennen in afgezonderdheid van anderen; wij kunnen nauwelijks onze eigen cultuur kennen, in zijn vooronderstellingen en vooringenomenheden, als we niet met andere culturen geconfronteerd worden. Zoals het tussen individuen gaat, gaat het ook tussen culturen: echte kennis van de ander en daarvoor van onszelf, ontstaat en bloeit grotendeels in een toestand van liefde. Anders is het moeilijk aan de verborgen controle van de één door de ander te ontdekken, of die controle en manipulatie nu religieus, economisch of conceptueel zijn.

Wat geldt voor andere menselijke wezens en andere culturen, geldt ook voor andere tijden. Te midden van een duidelijk cultureel pluralisme, nu alle niveaus van teksten, praktijken en technieken beschikbaar

zijn uit allerlei culturen en tijden, is het gemakkelijk om objectiviteit uit het oog te verliezen, met betrekking tot zichzelf of anderen. Het is duidelijk dwaas om aan te nemen dat wij beschikken over de waarheid en anderen niet, elke missionarishouding gaat in wezen daarvan uit; maar het is ook naïef te geloven dat andere culturen, groepen of tijdperken de waarheid bezitten en wij niet. Zo is het duidelijk absurd te denken dat de wijsheid begon bij Copernicus (een bekende wetenschapper vroeg me eens met enige verbazing, ‘Bedoelt u dat dat niet zo is?’) – alsof de Ouden alleen maar wilden waren – maar het is zeker ook slechts een romantisch idee om je voor te stellen dat de Ouden vol wijsheid en harmonie waren en dat wij die nu allemaal kwijt zijn.

Men kan zich richten op een macroscopische blik op een andere cultuur of tijd en die vergelijken met een microscopische blik van onszelf. Precies zo kan men er een ideaalbeeld van een andere religie op na houden en die contrasteren met de actuele realiteit van onszelf. Dit perspectief geeft een gebrek aan waardering aan voor de ernst van onze gemeenschappelijke menselijke problemen en ook van de schaal van de krachten die aan het werk zijn. Deze visie kan ons in slaap wiegen, zodat we denken dat het transformeren van onze eigen tijd, onze culturen, of onszelf snel kan gebeuren, door deze of gene tekortkoming te verhelpen waarvan wij ons bewust geworden zijn door vergelijking met anderen.

Menselijke wezens overall, in alle tijden en in alle beschavingen, lijken constant onderworpen te zijn aan enorme krachten, die zigzaggen in hun opwaartse en neerwaartse tendensen. In het algemeen sleept de massa van iedere beschaving haar zwaartepunt naar beneden, om slechts af en toe opgetild te worden door de spirituele wijzen die hun missie begrijpen, die inspanning en lijden behelst ter wille van het handhaven van de juiste kosmische orde.

Zoals het in onze eigen tijd en cultuur gaat, zo gaat het ook in andere: ook die mensen reageren op zijn best op de roep van boven; en precies zoals wij vergeten zij

te vaak de vlam der waarheid, herhalen ze mechanisch ritualen en leuzen, geven ze toe aan lagere hartstochten en leven ze uit de gratie als bannelingen. Sommigen van hen, net als sommigen van ons, beweren dat zij in het exclusieve bezit zijn van de waarheid of de redding. Maar er zijn er ook onder hen die zo overduidelijk wijs, mededogend en vooruitziend zijn dat zij onze aandacht en respect afdwingen.

Behalve het duidelijke pluralisme van onze tijd is één opvallend kenmerk van de eigentijdse wereld nevenschikking zonder samenhang. Alle dingen, alle leringen en alle informatie zijn beschikbaar, maar wij kennen de juiste betekenis of plaats ervan niet. Temidden van de totale verkrijgbaarheid van alles, bestaat er totale wanorde – uiterlijk en innerlijk. De uiterlijke wanorde is grotendeels een weerspiegeling van onze interne wanorde en chaos. Een manifestatie van onze innerlijke onsamenhangendheid is dat wij beurtelings zowel anderen uit andere tijden en culturen, alsook onszelf te veel of te weinig hoogachten.

Het doet er niet toe of de tijd kort is of lang.

Waar het om gaat is hoe men nu is.

Culturele stijlen komen en gaan; wij verzamelen veel of weinig kennis over dit of dat; wij leven wat langer of wat korter. Dit alles doet er niet zoveel toe. De diepte ligt in een volkomen andere dimensie. Er zijn inderdaad culturele stijlen, institutionele vormen, of soorten onderwijs die beter kunnen bijdragen tot bepaalde diepten, terwijl andere daartoe minder kunnen bijdragen. Maar de kwaliteit van deze diepte, of het gebrek aan begrip hierover, of de algemene maatschappelijke samenzwering of hoe deze te vermijden, zijn tegenwoordig niet wezenlijk anders dan zij waren in de tijd van de Boeddha of Christus, noch zijn ze op welke manier dan ook anders in Amerika dan in China. Zij zijn nauw verbonden met de vrijwel universele menselijke situatie: ons hardnekkig verlangen om

in een droom te leven aangaande onszelf en anderen.

Alle sociale hervormingen lijken mij in wezen pogingen om de inhoud van onze dromen te herschikken door de sociale instellingen te veranderen die een bepaald soort dromen voor grotere of kleinere culturele eenheden in stand houden. Verschillende culturele eenheden hebben verschillende dromen, sommige aangenaamer dan andere, maar het zijn nog altijd dromen. Wat er moet gebeuren is het ter discussie stellen van deze dromen, een bevragen van de staat van het dromen zelf, een bevragen van onszelf in ons geheel – met betrekking tot de kosmos, tot andere mensen en bovenal tot onszelf.

Dit bevragen is te radicaal voor ons om langere tijd te verdragen – *radicaal* in de letterlijke betekenis van het woord, namelijk wat de eigenlijke wortels aangaat: de wortels van mijn bestaan, de wortels van mijn wezen en de wortels van mijn mogelijkheden. Het is omdat wij willen ontsnappen aan de radicale diepten, dat wij ons bezighouden met het schikken en herschikken van de oppervlakten. Opdat het ons niet duidelijk zou worden hoe hol wij zijn, nemen wij het op ons om anderen te hervormen volgens een of andere ideologie, of hen te bekeren tot een of ander geloofstelsel of een nieuw paradigma. Het is veel gemakkelijker te beginnen met anderen te onderwijzen dan in onze kern te beseffen dat wij het zelf op een heel fundamenteel niveau niet weten en niet kunnen weten, zolang als we zijn wie we zijn.

De voornaamste vraag is er een van zijn eerder dan van weten, van transformatie eerder dan van informatie, van vrijheid van zichzelf – van dat deel van onszelf dat deelneemt aan de sociale droom en daarom voornamelijk leeft volgens de werkzame principes van de maatschappij, namelijk beloning en straf, begeerte en angst.

De wereld en de tijden zijn soms beter en soms slechter, maar steeds aan het veranderen. Terugkomend op het verhaaltje aan het begin van dit hoofdstuk: het doet er niet toe of de tijd kort is of lang. Waar het om gaat is hoe men nu is. Uit welke

diepten in ons houden wij ons bezig met de oppervlakten? Wijsheid bestaat voor een deel uit het niet bouwen van een psychologisch huis terwijl men een fysiek huis bouwt. Juiste innerlijke orde en echte vrijheid moeten voortdurend opnieuw veroverd worden, van nu tot nu, en houden geen stand in de tijd als een voortdurende impuls van het verleden naar de toekomst.

Heel lang geleden, en op dit moment, wonen Krishna en Radha samen aan een rivieroever. Op een dag krijgen zij een boodschap dat de wijze Durvasa, bekend om zijn sobere levenswijze en zijn opvliegendheid, aan de andere oever staat met duizend volgelingen en voedsel eist. Als goede huisvaders nemen Krishna en Radha het op zich hun deel bij te dragen aan het in stand houden van orde (*dharma*) door voedsel klaar te maken voor de bedelmonniken. Wanneer Radha klaar is om het eten naar de overkant te brengen, ziet zij de kracht van de stromende rivier en vraagt zij zich af hoe zij aan de overkant moet komen. Krishna zegt: 'Ga naar de rivier en zeg: "Als Krishna eeuwig celibatair is, o Rivier, kom dan tot rust."' Radha kent de macht van het uitspreken van een waar woord best; maar is dit een waar woord? Uitgerkend

zij zou dat moeten weten! Zij glimlacht bij zichzelf, gaat naar de rivier en vraagt deze om tot rust te komen als Krishna eeuwig celibatair is. De rivier komt tot rust. Zij steekt over en brengt het eten bij de wijze Durvasa, die heel tevreden is en toetast, samen met zijn volgelingen. Wanneer het tijd wordt dat Radha terugkeert, ziet ze de gezwollen rivier weer, en zij vraagt de wijze om hulp. De wijze zegt, 'Ga naar de rivier en zeg, "Als Durvasa eeuwig vast, o Rivier, kom dan tot rust."' Radha had de wijze net zien eten. Zij glimlacht bij zichzelf, gaat naar de rivier en vraagt of deze tot bedaren wil komen als Durvasa eeuwig vast. De rivier komt tot rust en Radha keert terug naar Krishna.

Noten

1) *De Steppenwolf*, Herman Hesse; vert.[uit het Duits door] Pieter Grashoff, 15^e druk – Amsterdam: de Bezige Bij, 1988, p.145.

Vertaling van *Der Steppenwolf*, 1927.

2) *Four Quartets*, T.S.Eliot; vert., ingel. en van comment. voorz. door Herman Servotte. – [2^e herz.dr.] – Antwerpen [etc.] : De Nederlandse Boekhandel [etc.] cop.1983. (Ambo tweetalige editie) Vert.van: *Four Quartets* – 1943. 'The Dry Salvages', V, pp.116-118, r.199-215.

Vertaling: A.M.I.

Alles wat leeft schijnt de uitdrukking te zijn
van een ritmische beweging...
Het is de zichtbare uitstroming van een
onzichtbare goddelijke orde die zowel de mens als de
natuur omvat.

E.P. Schnapper,
The Inward Odyssey